

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR NUTQINI O‘STIRISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Soliyev Ilhomjon Sobirovich

Pedagogika Fanlari Bo'yicha Falsafa Fanlari Doktori (PhD)

Ahmedova Gulira'no Rustamali qizi

Farg'ona davlat universiteti Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim
fakulteti talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7902481>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 25- Aprel 2023 yil

Ma'qullandi: 28-Aprel 2023 yil

Nashr qilindi: 06-May 2023 yil

KEY WORDS

*nutq o'stirish, uslubiy
tamoyillar, so'z boyligi, vizual,
og'zaki, o'yin, muloqot;*

ABSTRACT

*Ushbu maqolada nutq hamda uni o'stirish yo'llari haqida
ma'lumotlar berilgan, bolaning nutqi ravon bo'lishi
uchun bolaga yoshligidan to'g'ri e'tibor berish kerakligi
to'g'risida tavsiyalar berilgan..*

Bolalarning nutqini rivojlantirish maktabga tayyorgarlikning asosiy tarkibiy qismlaridan biridir. Maktabgacha yoshdagi bolalarning muloqot doirasi kengayadi, bu boladan muloqot vositalarini to'liq o'zlashtirishni talab qiladi, ularning asosiysi nutqdur. Bola faoliyatining tobora murakkablashishi nutqni rivojlantirishga ham yuqori talablarni qo'yadi.

Nutq tafakkurning asosini tashkil etuvchi hissiy tasvirlarga asoslanadi va tafakkur bilan birlikda rivojlanadi. Shuning uchun nutqni rivojlantirish bo'yicha ishlarni hissiy va fikrlash jarayonlarini rivojlantirishga qaratilgan ishlardan ajratib bo'lmaydi. Bolalarni yoshligidan nutqi ravon bo'lishi uchun emaklash ham yaxshi yordam beradi. Emaklash bosqichidan ko'p emaklagan bola, umuman emaklamay yurgan bolaga nisbatan nutqining ravonligi bilan ajralib turadi. Bola emaklayotganda uning barmoqlari faol harakatda bo'ladi, bu orqali esa unda mayda motorika yaxshi rivojlanadi, nutqning rivojlanishi mayda motorika bilan uzviy bog'liq, shifokorlarning ta'kidlashicha, barmoq uchi va o'z harakatlarini boshqarish ko'nikmasi miyaning nutq uchun javob beruvchi qismlari bilan bevosita bog'liqdir.

So'nggi yillarda oyoq-qo'l harakati, ayniqsa, barmoqlar harakatiga e'tibor qaratmoqdalar. Barmoq uchlari mashq ildirish miya hujayralari ishini yaxshi rivojlantirish uning uchun skripka yoki pianino chalishni erta o'rganganlar orasida aqilli bolalar juda ko'p.

Mental arifmetikani ham shunday mashg'ulotlar sirasiga kiradi, sababi, mental arifmetikada ham asosan, barmoq uchlari ishlaydi, bu esa miyani yaxshi ishlashiga, aqliy faoliyatni o'sishiga yordam beradi.

So'z boyligini o'z vaqtida rivojlantirish maktabga tayyorlashning muhim omillaridan biridir. So'z boyligi yetarli bo'lmagan bolalar o'z fikrlarini ifodalash uchun to'g'ri so'zlarni topa olmay, o'rganishda katta qiyinchiliklarga duch kelishadi.

4-5 yoshdan so'ng nutq so'zlaydigan bolalar yangi so'zni bitta emas, balki ko'plab ob'ektlarga bog'laydilar. Kattalardan tayyor so'zlarni o'zlashtirib, ular bilan ishlashda bola hali ular ifodalagan barcha semantik tarkibni

bilmaydi. 4-5 yoshli bolalar faol ravishda suhbatga kirishadilar, jamoaviy suhbatda ishtirok etishlari, ertak va qisqa hikoyalarni aytib berishlari, o'yinchoqlar va rasmlardan mustaqil ravishda hikoya tuzishlari mumkin. Biroq, ularning izchil nutqi hali ham nomukammal. Ular savollarni to'g'ri shakllantirishni, o'rtoqlarining javobini to'ldirishni va tuzatishni bilishmaydi. Ularning hikoyalari ko'p hollarda kattalar modelini ko'chiradi, mantiqning buzilishini o'z ichiga oladi; hikoya ichidagi gaplar ko'pincha faqat rasmiy bog'lanadi.

Bolalar nutqini shakllantirish jarayoni nafaqat umumiy didaktik, balki o'qitishning uslubiy tamoyillarini ham hisobga olgan holda qurilishi kerak.

Uslubiy tamoyillar deganda, o'qituvchi o'quv vositalarini tanlaydigan umumiy boshlang'ich nuqtalar tushuniladi. Bular bolalarning til va nutqni o'rganish qonuniyatlaridan kelib chiqqan o'rganish tamoyillari. Ular ona tilini o'rgatishning o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiradi umumiy didaktik tamoyillar tizimini to'ldiradi va mavjudlik, ko'rinishlilik, tizimlilik, izchillik, ongillik va faollik, o'rganishni individuallashtirish kabi tamoyillar bilan o'zaro ta'sir qiladi. Uslubiy tamoyillar ham bir-biri bilan o'zaro bog'langan holda harakat qiladi.

Nutq faoliyati nafaqat gapirish, balki tinglash, nutqni idrok etishdir. Shuning uchun bolalarni o'qituvchining nutqini faol idrok etish va tushunishga o'rgatish muhimdir.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalar nutqini rivojlantirish bo'yicha ishning asosiy yo'nalishlari:

- so'z boyligini rivojlantirish ya'ni so'zlarning ma'nosini o'rganish va ularni bayonot kontekstiga, muloqot sodir bo'lgan vaziyatga muvofiq ishlatish.

- tovush madaniyatini tarbiyalash bu ya'ni ona nutqi va talaffuz tovushlarini idrok etishni rivojlantirish, hamda badiiy so'zga muhabbat va qiziqishni rivojlantirish.

- izchil nutqni rivojlantirish-dialogik ya'ni so'zlashuv nutq, monolog.

- til va nutq hodisalari haqida elementar tushunchani shakllantirish, ya'ni tovush va so'z o'rtasidagi farq, so'zdagi tovush o'rnini topish.

- grammatik tuzilmani shakllantirish, ya'ni morfologiya, sintaksis, so'z yasalishi.

Maktabgacha tarbiyachilarning nutqni rivojlantirish bo'yicha ish amaliyotida quyidagi usullar qo'llaniladi:

Vizual:

- bevosita kuzatish va uning navlari (tabiatda kuzatish, ekskursiyalar);

- bilvosita kuzatish (tasviriy ravshanlik: o'yinchoqlar va rasmlarga qarash, o'yinchoqlar va rasmlar haqida gapirish).

Og'zaki:

- O'qish va hikoya qilish san'at asarlari;

- yoddan o'rganish;

- qayta hikoya qilish;

- umumiy suhbat;

Amaliy:

- didaktik o'yinlar;

- dramatizatsiya o'yinlari;

- sahnalashtirish;

- didaktik mashqlar;

- plastik eskizlar;

-Dumaloq raqs o'yinlari.

Nutqni rivojlantirish uchun turli xil vositalar qo'llaniladi:

-kattalar va bolalar o'rtasidagi aloqa;

-madaniy til muhiti,

-o'qituvchi nutqi;

-sinfda ona nutqi va tilini o'rgatish;

-fantastika;

-turli xil san'at turlari (tasviriy, musiqa, teatr).

Xulosa qilib aytadigan bolsam, nutqni rivojlantirishning eng muhim vositasi bu muloqotdir. Kundalik hayotdagi muloqot bolalarga ularning hayoti uchun zarur bo'lgan kundalik lug'atni o'rganishga yordam beradi, dialogik nutqni rivojlantiradi va nutq xatti-harakatlari madaniyatini tarbiyalaydi. Mehnat jarayonida uyda, tabiatda, muloqot bolalarning g'oyalari va nutqi mazmunini boyitishga yordam beradi, lug'atni mehnat qurollari va ob'ektlari, mehnat harakatlari, sifatlari va mehnat natijalari nomlari bilan to'ldiradi. Tengdoshlar bilan muloqot, ayniqsa, 4-5 yoshdan boshlab, bolalar nutqiga katta ta'sir ko'rsatadi. Tengdoshlar bilan muloqotda bolalar nutq qobiliyatlaridan faolroq foydalanadilar. Bolalarning ishbilarmonlik aloqalarida yuzaga keladigan kommunikativ vazifalarning ko'proq xilma-xilligi nutq vositalariga bo'lgan ehtiyojni keltirib chiqaradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishda o'yin hamda badiiy adabiyotlar ham katta ahamiyatga ega. Bolalar nutqini o'stirishda badiiy adabiyot bolalar nutqining barcha qirralarini rivojlantirishning eng muhim manbasi va o'ziga xos tarbiya vositasidir. Bu ona tilining go'zalligini his qilishga yordam beradi, nutqning obrazlilikini rivojlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ergasheva D. BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARIDA TOG'RI O'QISH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH //science and innovatsion. -2023.-T.-№. B8.-C. 1675-1678.
2. Maxsus pedagogikaning klinik asoslari
3. Sobirjonovich S.I. EASTERN THINKERS' VIEWS ON EVERY WHERE EDUCATION OF CHILDREN // BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI.-2022.-C. 309-314
4. Ergasheva D. THE ROLE OF PRIMARY EDUCATION IN THE UPBRINGING OF THE MATURE GENERATION //Science and Innovation. – 2022. – T. 1. – №. 4. – C. 139-141.
5. Soliyev I., Ergasheva D. OUR FAVORITE WAYS TO TEACH FAIRY TALES //International Bulletin of Applied Science and Technology. – 2023. – T. 3. – №. 3. – C. 338-342.
6. Soliyev I. S., qizi Ergasheva D. S. BOSHLANG 'ICH TA'LIM FANLARINI O 'QITILISH JARAYONIDA SHARQ MUTAFAKKIRLARI ME'ROSIDAN UNUMLI FOYDALANISH //RESEARCH AND EDUCATION. – 2022. – T. 1. – №. 8. – C. 16-20.
7. Darakchi.uz
8. Avitsenna.uz
9. Madreshoy.com